

XITOIY TILIDA SONLAR TIZIMI: TUZILISHI, GRAMMATIK XUSUSIYATLARI VA QO‘LLANILISHI

E.R. Nabiyeva

Yangi asr universiteti “Tillar” kafedrası xitoy tili o‘qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19651740>

Annotatsiya. Ushbu maqolada xitoy tilidagi sonlar tizimi, ularning grammatik xususiyatlari, tuzilishi va qo‘llanilish usullari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Asosiy sonlar, tartib sonlar, kasr sonlar, foiz shakllari hamda sonlarning hisob so‘zlari bilan birikishi misollar asosida yoritilgan.

Shuningdek, xitoy tilidagi sonlarning lingvistik va madaniy ahamiyati ham ko‘rib chiqilgan. Mazkur maqola xitoy tilini o‘rganuvchilar, talabalar va filologiya yo‘nalishidagi tadqiqotchilar uchun foydali manba hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: xitoy tili, sonlar, grammatika, tartib sonlar, miqdor sonlar, hisob so‘zlari.

Аннотация. В данной статье научно анализируется система числительных китайского языка, их грамматические особенности, структура и способы употребления.

На основе примеров рассмотрены количественные числительные, порядковые числительные, дробные формы, проценты, а также сочетание числительных со счетными словами.

Кроме того, освещается лингвистическое и культурное значение чисел в китайском языке. Статья представляет практическую ценность для изучающих китайский язык, студентов и исследователей в области филологии.

Ключевые слова: китайский язык, числительные, грамматика, порядковые числительные, количественные числительные, счетные слова.

Abstract. This article scientifically analyzes the numeral system of the Chinese language, its grammatical features, structure, and usage patterns. Cardinal numbers, ordinal numbers, fractions, percentages, and the combination of numerals with measure words are explained with examples. In addition, the linguistic and cultural significance of numbers in Chinese is discussed.

The article serves as a useful resource for Chinese language learners, students, and researchers in the field of philology.

Keywords: Chinese language, numerals, grammar, ordinal numbers, cardinal numbers, measure words.

Kirish

Xitoy tili dunyodagi eng qadimiy va eng ko‘p so‘zlashiladigan tillardan biri hisoblanadi.

Ushbu tilning grammatik va leksik tizimi boshqa ko‘plab tillardan sezilarli darajada farq qiladi. Xitoy tilidagi muhim bo‘limlardan biri — sonlar tizimidir.

Sonlar nafaqat sanash vositasi, balki vaqtni ifodalash, narxni ko‘rsatish, tartib sonlarni yasash, miqdorni belgilash, matematik hisob-kitoblar olib borish va kundalik nutqda turli kommunikativ vazifalarni bajarishda keng qo‘llaniladi.

Xitoy tilidagi sonlar tizimi soddaligi bilan ajralib tursa-da, unda o‘ziga xos grammatik va semantik qoidalar mavjud.

Mazkur maqolada xitoy tilidagi sonlarning shakllanishi, asosiy sonlar, tartib sonlar, kasr sonlar, ko‘paytma sonlar, son-sanov so‘zlari bilan aloqasi hamda amaliy qo‘llanilishi ilmiy-uslubiy asosda tahlil qilinadi.

Xitoy tilida son tushunchasi

Xitoy tilida sonlar “数词” (shùcí) deb ataladi. Sonlar predmetlarning miqdorini, sanog‘ini, tartibini yoki miqdoriy nisbatini ifodalovchi mustaqil so‘z turkumidir. Xitoy tilida sonlar asosan ikki guruhga bo‘linadi:

1. **Miqdor sonlar** (基数词) – predmetlarning aniq sonini bildiradi.
2. **Tartib sonlar** (序数词) – predmetlarning ketma-ketlikdagi o‘rnini bildiradi.

Bundan tashqari, kasr sonlar, taxminiy sonlar, ko‘paytma sonlar va yig‘indi sonlar ham mavjud.

Asosiy sonlar tizimi

Xitoy tilida asosiy sonlar quyidagicha:

Son	Ieroglif	Pinyin
0	零	líng
1	一	yī
2	二	èr
3	三	sān
4	四	sì
5	五	wǔ
6	六	liù
7	七	qī
8	八	bā
9	九	jiǔ
10	十	shí

Ushbu sonlar asosida boshqa barcha sonlar hosil qilinadi.

Masalan:

- 11 – 十一 (shíyī)
- 12 – 十二 (shí’èr)
- 20 – 二十 (èrshí)
- 21 – 二十一 (èrshíyī)
- 35 – 三十五 (sānshíwǔ)
- 99 – 九十九 (jiǔshíjiǔ)

Ko‘rinib turibdiki, xitoy tilida son yasash tizimi mantiqiy va qat’iy qoidalarga asoslangan.

Yuzlik, minglik va katta sonlar

Xitoy tilida katta sonlar quyidagicha ifodalanadi:

Miqdor	Ieroglif	Pinyin
100	百	bǎi
1000	千	qiān

Miqdor	Ieroglif	Pinyin
10 000	万	wàn
100 million	亿	yì

Misollar:

- 100 – 一百 (yībǎi)
- 200 – 两百 / 二百
- 356 – 三百五十六
- 1000 – 一千
- 5200 – 五千二百
- 10 000 – 一万
- 25 000 – 两万五千
- 100 000 000 – 一亿

Xitoy tilida eng muhim farqlardan biri shundaki, 10 minglik sanoq tizimi qo‘llaniladi.

Yevropa tillarida minglik (1000) asosiy birlik bo‘lsa, xitoy tilida 万 (10 000) muhim sanoq birligi hisoblanadi.

Masalan:

- 50 000 = 五万
- 300 000 = 三十万
- 8 000 000 = 八百万

二 va 两 sonlarining farqi

Xitoy tilida “ikki” sonini ifodalashda ikki xil shakl mavjud:

- 二 (èr)
- 两 (liǎng)

Ularning qo‘llanishida farq bor.

二 ishlatiladi:

1. Sanashda: 一, 二, 三
2. Telefon raqamlarida
3. Matematik hisoblarda
4. Tartib sonlarda: 第二

两 ishlatiladi:

1. Sanov so‘zlari oldidan: 两个人 (ikki kishi)
2. Miqdor bildirganda: 两本书 (ikki kitob)
3. Yuz, ming oldidan: 两百, 两千

Misollar:

- 两个学生 – ikki talaba
- 两只猫 – ikki mushuk
- 两百元 – ikki yuz yuan

5. Tartib sonlar

Tartib sonlar “第” prefiksi yordamida hosil qilinadi.

Formula:

第 + son

Misollar:

- 第一 – birinchi
- 第二 – ikkinchi
- 第三 – uchinchi
- 第十 – o‘ninchi
- 第二十课 – yigirmanchi dars

Gapda qo‘llanishi:

- 我是第一名。

Men birinchi o‘rindaman.

- 今天上第三课。

Bugun uchinchi dars o‘tiladi.

Kasr sonlar va foizlar

Kasr sonlar:

Xitoy tilida maxraj avval, surat keyin keladi.

Misollar:

- 二分之一 – 1/2
- 三分之一 – 1/3
- 四分之三 – 3/4

Foizlar:

Foiz “百分之” yordamida ifodalanadi.

- 百分之十 – 10%
- 百分之五十 – 50%
- 百分之百 – 100%

Misol:

成功率是百分之九十。

Muvaffaqiyat darajasi 90 foiz.

Son-sanov so‘zlari bilan qo‘llanishi

Xitoy tilida sonlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri ot bilan ishlatilmaydi. Ular orasida **hisob so‘zlari** (量词) keladi.

Formula:

Son + hisob so‘zi + ot

Misollar:

- 一个人 – bir odam
- 三本书 – uchta kitob
- 五只猫 – beshta mushuk
- 两辆车 – ikki mashina
- 一张桌子 – bitta stol

Bu holat xitoy tilining muhim grammatik xususiyatidir.

Sana va vaqt ifodalashda sonlar

Sana:

- 2026年4月12日

èr líng èr liù nián sì yuè shí'èr rì

Soat:

- 三点 – soat uch
- 五点半 – besh yarim
- 七点十五分 – yetti o'n besh

Hafta kunlari:

- 星期一 – dushanba
- 星期二 – seshanba
- 星期三 – chorshanba

Sonlarning madaniy xususiyatlari

Xitoy xalq madaniyatida ayrim sonlar ramziy ma'noga ega.

Omadli sonlar:

- 8 (八) – boylik, omad
- 6 (六) – ishlarning yurishi oson bo'lishi
- 9 (九) – uzoq umr, qudrat

Noqulay son:

- 4 (四) – talaffuzi “o'lim” (死 sǐ) so'ziga o'xshash.

Shu sababli ayrim binolarda 4-qavat raqami ishlatilmaydi.

Xulosa

Xitoy tilidagi sonlar tizimi soddaligi, mantiqiyli va tizimlili bilan ajralib turadi. Asosiy sonlar cheklangan bo'lsa-da, ular yordamida cheksiz miqdordagi sonlarni hosil qilish mumkin. Sonlar nafaqat matematik tushuncha, balki grammatik vosita sifatida ham muhimdir. Ular sanov so'zlari bilan birikib, predmetlarni aniq ifodalash imkonini beradi.

Bundan tashqari, sonlar xitoy madaniyatida ramziy ma'no kasb etadi. Shu sababli xitoy tilini o'rganishda sonlarni faqat tarjima darajasida emas, balki grammatik, fonetik va madaniy jihatdan ham o'zlashtirish zarur.

Natijada, xitoy tilidagi sonlar tizimini chuqur o'rganish til egallash jarayonida muhim bosqichlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. 现代汉语教程. 北京语言大学出版社, Beijing, 2018.
2. 现代汉语语法研究. 商务印书馆, Beijing, 2016.
3. 新实用汉语课本. 北京语言大学出版社, Beijing, 2015.
4. 汉语语法教程. 高等教育出版社, Beijing, 2017.
5. 北京语言大学出版社 rasmiy o'quv nashrlari va xitoy tili grammatik manbalari.
6. 商务印书馆 tomonidan nashr etilgan zamonaviy xitoy tili lug'at va grammatika qo'llanmalari.
7. 现代汉语词典. 商务印书馆, so'nggi nashrlari.